

СВІТЛАНА ЄРМОЛЕНКО
ЇДЕМО В ПОЛТАВУ — ЇДЕМО ДО ПОЛТАВИ

Чи синонімічні, взаємозамінні наведені вислови? Які значення мають використовувані в них прийменники *у(в)* і *до*? У сучасній літературній мові обидві синтаксичні конструкції нормативні. Однак не всі носії української мови сприймають їх однаково. Розрізняють, наприклад, конструкції *Їдемо в Полтаву* — у значенні ‘рухаємося всередину окресленого простору’, тобто ‘потрапимо в місто Полтаву’, і *їдемо до Полтави* — ‘наблизимося до просторового об’єкта, не потрапивши на територію міста’. Прийменник *до* з іменником у родовому відмінку означає межу, до якої спрямовано рух, тобто це назва кінцевого пункту відстані, початок якої означений прийменником *від* з іменником: *їдемо від Харкова до Полтави*. Отже, ті, хто сприймає прийменник *до* як парний до прийменника *від*, розрізняють і конструкції з іншою парою прийменників з — у (в), наприклад: *їдемо з Полтави в Харків*. Часто мовці не бачать різниці в просторовому значенні наведених висловів, тому й трапляються неоднакові написи на вокзалах, станціях метро на зразок *вихід у місто*, *вихід до міста*, хоч такі інформаційні вказівники, зважаючи на їхнє призначення, повинні мати одну форму, один визначений стандарт. Існування синтаксичних варіантів із прийменниками *у(в)* і *до* на позначення просторових відношень зумовлене народнорозмовною традицією, різними діалектними джерелами української літературної мови. Для носіїв південно-східного говору української мови більш звичні конструкції з прийменником *у(в)*, що називають місце, об’єкт, усередину якого спрямована дія: *піти в хату (кімнату, ліс, садок, крамницю, кінотеатр)*. Носії південно-західного говору надають перевагу прийменникові *до*: *піти до хати (кімнати, лісу, садка, двору)*.

У сучасній мовній практиці чіткого розмежування просторового значення прийменників *у(в)* і *до* немає. Глумачний словник так само фіксує близькі значення обох прийменників, зокрема, для прийменника *у(в)* — ‘простір, місце, всередину якого спрямована дія’, ‘простір, у бік якого спрямована дія’; для прийменника *до* — ‘місце, предмет, особа, у бік яких спрямована дія’. Наведені значення відбивають мовну практику — паралельне використання прийменників *у(в)* і *до* з просторовим значенням. Зауважимо, що просторові конструкції з прийменником *у(в)* переважають у творах письменників, що орієнтуються на південно-східний говір української мови, а конструкції з прийменником *до* — у текстах авторів, мовна практика яких відбиває особливості південно-західного говору української мови.

Літературна мова живиться обома народнорозмовними джерелами. Синтаксичні варіанти сприяють стилістичному урізноманітненню висловлювань, вносячи в останні й додаткові семантичні відтінки.

Ось як послуговувався прийменниково-відмінковими формами з *у(в)* і *до* тонкий знавець мови Григір Тютюнник. У текстах оповідань письменника переважає прийменник *у(в)*, що передає значення руху, спрямованого всередину об’єкта, в напрямку об’єкта, напр.: *повеземо на базар у Полтаву; сідати в кабінку; скочується в ярк; спускається у виарок; йдуть у хату; поїдемо в магазин; у грядки не пускала б; вийшли в хатину; укинув у ясла оберемок сіна; пройшов у світлицю; подався в село; летіти як у прірву; паняй у тундру; йде в сосновий бір; увиходимо в хату; збігаємо вниз, у дим; в село наїздили подруги; пішов у повітку; зазираю в кошик; пхає пальця в рот; вийшов у коридор; побіг у верболози; ховає обличчя в рукав; позасиляє руки в кишені; кидав снопи в барабан; в село повертатися; вертається в хату. Утім, Григір Тютюнник не цурається й прийменника *до*, пор.: *зайде до лавки; пхаю [машину] до Вишневого Ярка; притягне [машину] до двору; іде до хати; приїздить до двору; під’їхав до сільбуду; закликає людей до кузні; утяг до кімнати [лантух]; ввіходив до кімнати; ходила до сільбуду та ін.**

Серед переліку конструкцій з просторовими відношеннями натрапимо на прийменник *у(в)*, що разом з іменником називає рух у відкритий простір, і навпаки — на прийменниково-відмінкову форму з *до*, що вказує на закритий простір. Очевидно, вибір конструкції був

зумовлений іншими чинниками, наприклад, намаганням урізноманітнити фразу, досягти її милозвучності, коли поряд стоять два прийменники, пор.: «Якось Григорій *по дорозі в школу* забіг до нас уранці й поклав перед татом окраєць хліба»; «До *школи* Григорій пішов рано, в шість років»; «Вона вдає, що *до хліва* розігналась, а сама вже, дивись, у *погріб* шаснула»; «Той гуркіт ожив і подався ще далі, *в сагу*, на торф'яні кар'єри за селом, а то й *до самих байраків під горою*»; «Побачить у шпориші квасолину., і принесе *у хату*, *у горицк* з квасолею кине; назорить усохлу гілочку на яблуні чи груші.. — *і в хлів її, до дров*».

Григір Тютюнник відчував народнорозмовні інтонації розповіді, тому в його фразах натрапляємо на типові розмовні синтаксичні звороти (*у двір до машини, на базар у Полтаву, по дорозі в школу*), приказки (*Тільки в хату — вже й своя!*), в яких усталюється той чи той прийменник.

Уживання прийменниково-відмінкових форм у текстах Григора Тютюнника загалом підтверджує тенденцію сучасної літературної мови відтінювати семантику просторових конструкцій, що називають рух у напрямку до об'єкта. Так, наприклад, можна помітити, що деякі синтаксичні конструкції з прийменником *до* передають відтінок значення: «мета, до якої спрямовано рух»: *Президент України відбув до Страсбурга; Ми зайшли до сільради*.

Який прийменник вибрати для позначення руху до певного об'єкта, залежить від семантики дієслова й назви об'єкта, до якого спрямовано рух. Якщо дієслово має в своїй будові префікси *під, до*, закономірна поява прийменника *до*: *Підбігти до машини; Доїхати до майдану* і под. Тенденція до вживання прийменника *у (в)* характерна для конструкцій, у яких об'єкт, на який спрямована дія, — це назва рідини, в яку щось *кладуть, кидають, уливають, умочають*: *покласти в молоко, влити в сік, кинути в розсіл*. Перевагу прийменника *у (в)* засвідчують конструкції, в яких рух спрямований у закритий простір: *кинути в річку, опустити відро в криницю, покласти в склянку грудочку цукру*.

Мова досить тонко позначає різницю у вираженні просторових відношень, коли префіксальне дієслово вимагає саме такого, а не іншого прийменника, пор. фрази: *Покладіть у борщ ложку сметани; Додайте до тіста кориці*.

Коли ж мовці таких синтаксичних відтінків не відчувають, з'являються фрази, подібні до рекламної: *До ока потрапила порошинка*. Можна потрапити до *бібліотеки, до міськради* (конструкції називають відкритий простір і водночас мають відтінок мети), але про закритий простір кажемо: *В око потрапила порошинка*. Пор.: *Візьми в рот ягідку; Вийми з рота кісточку*. Але змінюємо дієслова — і змінюються прийменники: *Піднеси до рота ягідку; Відривати від рота*. Так само ложку підносимо *до рота* (мета дії, що спрямована на об'єкт), а цукерку кладемо *в рот* (назва закритого простору, всередину якого спрямовано рух).

Паралельно вживаємо конструкції на зразок *заходити в хату, заходити до хати*. У конкретних висловлюваннях, коли поряд опиняються два і більше прийменників, мова регулює, який із них використати, пор.: *Заходьте до нас у хату; Просимо заходити до хати*.

У народній пісні співається «Ой піду я до млина, до дірявого», і звичний повторений прийменник *до* в цій фразі зовсім не заперечує появи інших конструкцій на зразок: *Зайшов у млин (закритий простір); Заніс мішки з зерном у млин*.

Значення закритого простору передають такі конструкції з прийменником *у (в)*: *покласти в кишеню (у пазуху, в пелену, у шухляду, у портфель)*.

Вибір прийменника *у(в)* у цьому разі підтримується існуванням конструкцій із прийменником *з*, що мають протилежне значення, пор.: *вийняти з кишені (з пазухи, з пелени, із шухляди, з портфеля)*.

Отже, в сучасній українській літературній мові існують різні прийменниково-відмінкові форми для називання дії — руху всередину об'єкта, в напрямку об'єкта, називання відкритого або закритого простору та інших семантичних відтінків просторових значень. Крім впливу народнорозмовного джерела на вибір прийменників *у(в)* та *до* в просторових конструкціях, можна помітити співвідносність цих прийменників із відповідними прийменниками *з та від*, що передають значення зворотного руху — зсередини, від об'єкта. Чергування прийменниково-відмінкових форм підпорядковане закону ритмомелодики фрази,

особливостям індивідуально-авторського синтаксису. Щоб не збіднювати синтаксис української мови, варто враховувати всі відтінки, які вносять у синтаксичні конструкції прийменники *у* (*в*) та *до*.